

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Антонюк П.Є., Кононенко Н.О. Тактичне забезпечення освідування особи. *Право і суспільство*. 2022. № 6. 215–221. С. 218. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.33>.
4. Антонюк П.Є., Пясковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза: збірник наук. праць / Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України*, 2021. № 66. С. 332–341.

Баулін Олег Вячеславович,

завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У сучасних умовах дії воєнного стану, введеного через вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. російських збройних сил, загострилися проблеми, обумовлені певними недоліками нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності в нашій країні. І хоч прийнятий у 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК 2012 р.) заклав чимало позитивних новацій для розвитку кримінального судочинства української держави (інститут негласних слідчих (розшукових) дій, провадження на підставі угод тощо), він не вирішив багатьох проблем, які існували в слідчій та судовій практиці до його прийняття, а з вступом його в дію додав нових, для розв'язання яких постійно змінюються й доповнюються його положення, реалізація яких не завжди призводить до покращення кримінально-процесуальних відносин.

І це не випадково, якщо згадати, що Україна залишалась однією з останніх держав на теренах колишнього СРСР, яка довго не приймала нового кримінально-процесуального закону через відсутність єдиного підходу до реформування кримінального судочинства, а також умови, в яких здійснювалось розроблення і презентації концепцій нового КПК, стосовно положень якого лунала конструктивна критика науковців та залишалось багато нез'ясованих питань через термінологію і нормативні конструкції, запозичені з іноземного законодавства [1, с. 252–253]. Проте, будь-який правовий

інститут тісно пов'язаний з національними традиціями, ментальністю народу, іншими інститутами держави і тому роблячи рецепцію його з однієї системи до іншої, коли він буде перенесений у інший соціальний контекст, можна не лише не досягнути своєї мети, а й отримати негативні результати [2, с. 243–244]. Так на жаль і сталося.

Запровадження в Україні не звично посиленої для її правових традицій як країни, що історично належить до романо-германської правової сім'ї, засади змагальності сторін у досудове розслідування із одночасним обмеженням захисту в можливостях збирання доказів шляхом самостійного використання інституту слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, практично знівельувало сутність цієї засади й зробило її дещо декларативною, оскільки реалізація інтересів сторони захисту цілком залежить від позиції і поведінки сторони обвинувачення, до якої перша вправі лише звертатися із клопотаннями або чекати виконання ухвали слідчого судді за позитивними для неї наслідками розгляду її скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора. Отже, потрібно або надати професійним представникам сторони захисту – адвокатам майже таких самих прав (із певними обмеженнями) для самостійного проведення процесуальних дій, які має сторона обвинувачення, а для забезпечення використання ними можливостей деяких негласних слідчих (розшукових) дій – запровадити інститут приватних детективів, або відмовитися у досудовому розслідуванні від цієї декларації й повертатись до моделей більш класичних для європейського континенту концепцій кримінального переслідування, підозри і обвинувачення. За цими моделями у досудовому розслідуванні для захисту прав і інтересів підозрюваного та обвинуваченого діє певна система гарантій, але ініціатива у виборі напрямів і засобів розслідування цілком належить слідчим органам і прокуратурі, реалізація ж засади змагальності сторін відбувається у судовому розгляді, в якому захист має певні привілеї.

Як відомо, за часів дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) систематично встановлював порушення Україною вимог ч. 3 ст. 5, ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в частині забезпечення розумних строків тримання особи під вартою та розгляду кримінальних справ (рішення у справах «Меріт проти України», 20.03.2004; «Антоненков та інші проти України», 22.11.2005; «Іванов проти України», 07.12.2006; «Білий проти України», 21.10.2010; «Паскал проти України», 15.09.2011 тощо). Саме тяганина кримінального правосуддя, зумовлена поширеною тоді практикою скасування прокурорами та судами незаконних і необґрунтованих постанов органів досудового розслідування про відмову в порушенні кримінальних справ чи про їх закриття, повернення таких справ на додаткове розслідування, звернення до апеляційної і касаційної інстанції для перегляду судових

вироків із однакових підстав та іншими рудиментами радянського періоду, яких слід було позбутися, пришвидшила прийняття концептуального нового для України КПК 2012 р. Але після вступу його в дію проблеми із реалізацією засади розумності чи розумних строків кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7, ст. 28 КПК України) не зникли.

Зрозуміло, що у ст. 28 КПК України 2012 р. законодавцю не так важко було закріпити нормативно сформульовані поняття і критерії розумних строків та вимоги щодо їх дотримання, вже напрацьовані в практиці ЄСПЛ, як визначитися апріорі з певними часовими величинами, в межах яких органи досудового розслідування, прокуратури і суду будуть реально здатними виконувати свої процесуальні функції та обов'язки, а також можливі об'єктивні й суб'єктивні перешкоди у цьому. Через неможливість забезпечення даних вимог законом органами кримінальної юстиції і з'явленням нових рішень ЄСПЛ проти України, в яких засвідчується порушення засади розумності строків у провадженнях, що були розпочаті вже за правилами КПК 2012 р. (у справах «Чанев проти України», 09.10.2014; «Крайняк проти України», 16.02.2023; «Бондаренко та інші проти України», 20.07.2023; «Дорохов та інші проти України», 05.10.2023 тощо), часові параметри у ст.ст. 219, 294, 295, 295-1 цього Кодексу вже неодноразово змінювалися. А якщо порівнювати реальний час протягом якого здійснювалося кримінальне провадження на підставі КПК 1960 р. й отримані за цей час результати, із тим, що відбувається зараз, то співвідношення витрат часу і ефективності діяльності на стадіях досудового розслідування та судового розгляду й тривалості тримання осіб під вартою буде не на користь чинного КПК. З цього приводу достатньо згадати вибухи 5 липня цього року в Шевченківському районному суді міста Києва, спричинені Гуменюком І., що 8 років тримався під вартою у слідчому ізоляторі в очікуванні вироку, внаслідок яких він загинув, не дочекавшись, на відміну від свого спільника – Крайняка С., рішення ЄСПЛ за результатами розгляду його скарги.

До того, зі вступом у дію КПК 2012 р. через певний брак його перехідних і прикінцевих положень у кримінально-процесуальному праві часткова була втрачена його спадковість, у т.ч. на шкоду праву особи на захист. Новий закон погіршив становище підсудного і його можливості у здійсненні доказування й захисті в кримінальному провадженні, розпочатому за КПК 1960 р., що й було констатоване 13.11.2018 у рішенні ЄСПЛ у справі «Чжан проти України». Гіршим у порівнянні з положеннями КПК 1960 р. є становище потерпілого і обвинуваченого, які з'являються у провадженні автоматично, без ухвалення відповідних процесуальних рішень [3, с. 32–33], Потерпілий не належить до сторони обвинувачення, а тому не має адресованих їй процесуальних прав й фактично перетворився на засіб, який вона використовує у кримінальному провадженні в своїх інтересах.

Процесуальна діяльність відрізняється від інших видів діяльності тим, що її порядок докладно врегульовано законом, який є джерелом кримінально-процесуального права. На теперішні кримінально-процесуальні відносини суттєвий вплив здійснюють підзаконні нормативні акти, що регулюють порядок ведення і використання даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, та рішення Верховного Суду через закріплення у законі обов'язкового значення для здійснення правосуддя висновків Верховного Суду. Це більш характерно для системи загального права і нагадує спробу введення у наш процес елементів прецедентного права, хоча за ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Привертає увагу відсутність певного зв'язку положень КПК 2012 р. із Кримінальним кодексом України (далі – КК), для виконання завдань якого він слугує, але закріплена у ньому модель інституту закриття кримінального провадження не враховує встановлені у ст. 49 КК строки давності. Відчутною на практиці є й відсутність системного зв'язку положень чинного КПК та інших законів, які регулюють діяльність оперативних працівників, органів досудового розслідування, прокурорів, суддів, адвокатів, судових експертів (закони України «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судову експертизу» тощо). Через це, наприклад, непоодинокими є випадки коли експертиза ще проводиться, а «доля» кримінального провадження вже вирішена без висновку експерта. Просто ініціатор експертизи (слідчий, адвокат, суд) не повідомив експерта про те, що для прийняття підсумкового рішення достатньо було інших доказів.

Велике значення для втілення норм кримінально-процесуального права в життя є їх реалізація уповноваженими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності (слідчими, прокурорами суддями) і адвокатами. На жаль, тенденції, що існують в умовах воєнного стану, вказують на кадровий голод, вади спеціальної освіти і певний брак юридичних знань, слабку криміналістичну підготовку персоналу органів кримінальної юстиції, корупцію, залежність суддів від сторони обвинувачення, політичного та іншого впливу, надмірну завантаженість, що погано позначається на якості кримінального провадження й породжує вибіркові підходи до прийняття рішень під час здійснення правосуддя, а також масову бездіяльність слідчих, щодо яких дієвих методів впливу на сьогодні не має [4].

Без вирішення цих та інших (про які не вдалося зазначити через обмежений обсяг наукової доповіді) питань залишаться марними сподівання на те, що в Україні буде сформована на гуманних засадах власна модель кримінального провадження, здатна ефективно протидіяти злочинності та гарантувати реалізацію засад презумпції

невинуватості, рівності осіб перед законом і судом, змагальності сторін та прав, свобод і інтересів обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: Вибрані твори. Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

2. Баулін О. В. Ідеологія сучасного розвитку системи державних органів попереднього розслідування в сфері кримінальної юстиції України. *Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність*. Матеріали наук.-практ. конф. 22–22 листоп. 1996 р. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.), В. Ф. Погоріло, І.Ф. Курас та ін. Київ: Генеза, 1997. С. 241–245.

3. Гончаренко В. Г. Деякі негативи застосування КПК України під час досудового розслідування. *Теоретичні і практичні проблеми досудового розслідування в кримінальному процесі України*: матеріали наукової конференції (16 грудня 2016 р.). Київ: ВЦ ААУ, 2016. С. 31–34.

4. Правосуддя на Сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації : Звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України (2016–2017) / Автор. кол.: О. Банчук, М. Галабала, Д. Денисенко, К. Задоя, А. Кориневич, Р. Куйбіда та ін. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2018. URL: https://www.irf.ua/content/files/justice_in_eastern_ukr.pdf.

Буданова Маріанна Олександрівна,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ОСОБИСТІТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

У передмові до книги «На Західному фронті без змін» Еріх Марія Ремарк написав: «Ця книга – не викриття і не сповідь. Це лише спроба розповісти про покоління, яке занастала війна, про тих, хто став її жертвою, навіть якщо врятувався від снарядів». Проблематика психологічної травми була найважливішою, яку автор описав у романі, адже досвід пережитих військових дій впливає на особистість на багатьох рівнях, включаючи самосвідомість, думки, стосунки з рідними та друзями.

Теперішній стан економічних, політичних, соціальних змін в суспільстві безперечно має вплив на особистісні особливості працівника правоохоронних органів. Зазначене безумовно властиве і предметному полю юридичної психології.

Особистісні трансформації сучасного поліцейського безпосередньо та опосередковано мають вплив на здійснення ним національних обов'язків по забезпеченню дотримання прав та свобод громадян.